

~~5/5 80~~
20993
SCARLAT LAMBRINO

Domnului D. Rosetti
cu prețenie,
S. Lambrino

CETATEA HISTRIA

NOTIȚĂ ISTORICĂ ȘI DESCRIPTIVĂ
CU PRILEJUL EXPOZIȚIEI CETĂȚII HISTRIA
DE LA ACADEMIA ROMÂNĂ, MARTIE 1931

~~Jul 17~~

5/1961

P R E F A Ț Ă

Histria este cetatea clasică a săpăturilor arheologice din România. Și nu numai din vechiul Regat, ci din întreaga țară.

De nicăeri aiurea, la noi, nu s'au scos, prin săpături sistematice, mai multe și mai cuprinzătoare date arheologice și vechi istorice, servind la reconstituirea unei părți din trecutul nostru, necunoscut mai înainte. La Histria s'au găsit documente arheologice și inscripții, cari conduc de la preistorie și mai ales din veacul al VII-lea înainte de Hristos, până în veacul de mijloc.

Așezare străveche de vast cuprins, ca puține altele pe litoralul de jurîmprejur al Mării Negre, poate nicăeri ca aici locurile nu au rămas așa de pustii, după viața lor cea veche, plină de atâtea restimpuri de strălucire, împletite cu tot atâtea altele de nenorociri și de prăpăd. Deasupra cetății Tomi trăește astăzi Constanța. Deasupra Callatidei se mișcă Mangalia. Pe vechea Dionysopolis e Balcicul. Deasupra Tyras-ului, pe mahal limanului de la vărsarea Nistrului, e vechea Cetate a Moldovei lui Ștefan-cel-Mare și Cetatea Albă însăși. Peste mândra Ulpia Traiană a Daciei romane e astăzi satul Grădiștea, care, deabea deacum înainte, trebuie mutat aiurea, dacă e să avem față de înaintași cuviința și respectul ce li-l datorim.

Pustiul de astăzi dela Histria a îngăduit științei ca încă dela început, în toată libertatea și fără cheltuețile ce s'ar fi cerut altfel, să se desgroape încetul cu încetul și strat cu strat, tot ceiace a acoperit pământul, de aproape un mileniu și jumătate.

Această mare lucrare, menită să fie mai multe decenii de cercetări și reconstituiri, arheologice și istorice, și să ocupe munca devotată și plină de sacrificii a mai multor generații de arheologi, a fost începută de Vasile Pârvan, în cele din urmă timpuri ale României de ieri și a fost reluată tot de dânsul, după marele război, în cei dintâi ani ai țării noastre de astăzi. Pentru o mai bună îndrumare a acestei întreprinderi, marele arheolog și istoric s'a așezat aici, nu vremelnic, ca să scoată câteva inscripții sau monumente mai de seamă și să se ducă apoi aiurea, — ci ca el și cei ce vor veni după dânsul — nimeni nu ar fi crezut că așa de repede — să desgroape pe rând, întâi, largile ziduri de înconjur, apoi colț după colț din cuprinsul cetății și, după a ei deplină cercetare, toate împrejurimile, care și ele și-au avut viața lor, în timpurile de înflorire ale marelui cetățu.

Ca să poată duce cu spor mai departe silințele sale, Vasile Pârvan a adus la Histria, rând pe rând, pe cei mai buni dintre ascultătorii și elevii săi, deprinzându-i să cunoască și să se înfrățiască cu pământul, bun păstrător și părinte al vieții, să strângă cu atenție toate rămășițele ce le ascunde, să le claseze, să le orânduiască și să le publice, pentru luminata întregire a tot ceiace a fost odinioară pe aceste locuri, pe cât omenește aceasta se poate împlini.

Tot el a ridicat un modest dar solid adăpost de lucru, din piatra fără trebuință, dislocată de pe urma primelor cercetări. Silueta albă a casei de la Histria, în preajma zidurilor surii, patinate de vremuri, ale cetății, strălucește până la mari depărtări, în bătaia soarelui, sau mună sub largă boltă de un albastru puternic a cerului dobrogean, pe linia întinsă a câmpurilor roșii închise, tivite la orizont de linia neagră a Mării. Și tot el a plănuit construcția unui mare muzeu local, care însă n'a putut fi realizat decât după moartea sa, în proporții reduse sub forma unui muzeu-adăpost, mai mic, după vremurile grele de astăzi, și acesta e aproape gata și e folosit după cum i s'a destinat.

Așa precum Alexandru Odobescu este întemeietorul învățămîntului arheologic din România veche, — după Gr. G. Tocilescu, arheolog și epigrafist de mare merit al acelorași timpuri, Vasile Pârvan va rămâne cel dintâi organizator al cercetărilor și săpăturilor arheologice la noi, iar Histria, cel dintâi și cel mai mare câmp de lucru în domeniul antichității greco-romane din Dacia noastră.

Iată temeiul pentru care, chemat la conducerea Muzeului Național de Antichități, după moartea lui Vasile Pârvan, ca mai de aproape al său colaborator din ultimii săi doisprezece ani de activitate, am crezut de a mea datorie, să aleg pentru ducerea mai departe a lucrului început de Vasile Pârvan la Histria (atribuită, ca și alte cetăți, grijii Muzeului), — pe acela dintre discipolii săi, cel mai pregătit în studiile de bază ale maestrului său, elev un timp al marelui epigrafist francez, Bernard Haussoullier. Este d. Scarlat Lambrino, autorul expunerii ce urmează. Iar o fericită întâmplare a făcut, ca d. Lambrino să poată fi ajutat la lucrul său din pustietatea dela Histria, de d-na M. Lambrino, o cunoscută reputată a ceramicii antice, pentru care Histria a dat, încă dela începutul cercetărilor ei, prețioase materiale, astăzi în curs de publicare în revista noastră franceză «Dacia», întemeiată de același Vasile Pârvan, volumul III-IV, ce se află sub tipar.

Comisiunea Monumentelor Istorice, condusă de d. N. Iorga, a avut sollicitudinea să aprobe întru totul propunerile noastre și lucrul s'a urmat fără nici o întrerupere. Cu bucurie începem să-i aducem, împreună cu mulțumirile noastre, dovada datorită a lucrului făcut.

După trei ani de cercetări și săpături, cu mijloacele posibile, puse la dispoziție de Comisiune, s'a ajuns de către d. Lambrino la multe rezultate de cea mai caracteristică valoare arheologică și istorică și cari întregesc

în chip cu totul fericit opera regretatului Vasile Pârvan. Marele public, pe care avem deasemenea datoria să-l informăm, are o primă dovadă în publicația de față, apărută întâi, cu bunăvoința d-lui Em. Bucuța, directorul *E-lucației Poporului*, în revista «Boabe de Grâu». Mai mult decât atât, după binevoitoarea sugestie a d-lui I. Bîanu, președintele Academiei Române, onorata instituție, în lipsă de loc potrivit și disponibil la Muzeu, a primit cu deosebită sollicitudine să adăpostească temporar o întreagă expunere, alcătuită din lucruri histriene, descoperite de Vasile Pârvan și aflate permanent la Muzeu, precum și din acelea descoperite, după o stăruitoare și devotată muncă competentă, timp de trei ani, de d. Lambrino. Îi mulțumim d-lui Bîanu, din toată inima, și supunem cu încredere la aprecierea generală, prețioasele noastre materiale, dintre cari, nu puține, sunt vrednice de a împodobi orice muzeu, dintre cele mai mari ale Europei.

Expoziția organizată de d. Lambrino e menită să fie urmată de o alta, care să înfățișeze piese alese, unele de însemnătate unică, din toate descoperirile arheologice, întreprinse, deastădată în domeniul preistoriei, în ultimii ani.

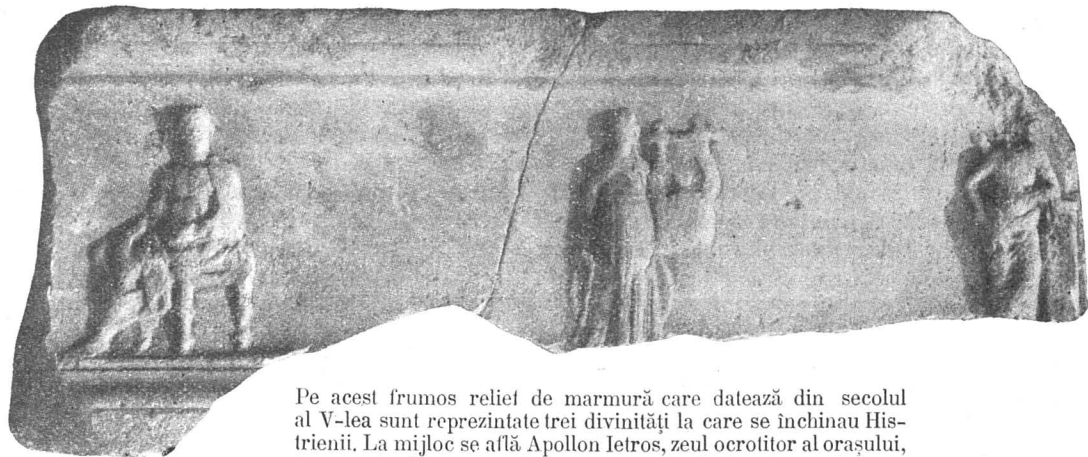
Tot așa, publicației de față, ne gândim să-i urmeze altele, referitoare la unele locuri și cetăți preistorice și greco-romane de la noi, din multele ce avem. Să sperăm că o vom putea face, în starea de strâmtorare și grele nevoi, cari apasă instituția noastră și cu ea, îndrăznim a crede, însăși cercetarea unei însemnate părți din trecutul nostru, trecut care totuși, în întregime ca și în parte, mai nou sau mai vechiu, reprezintă, fără îndoială, cea mai puternică temelie, de veacuri și de milenii, a vieții noastre de astăzi.

I. ANDRIEȘESCU

8 Februarie 1931.

Directorul Muzeului Național de Antichități

Pe acest frumos relief de marmură care datează din secolul al V-lea sunt reprezentate trei divinități la care se închinau Histrienii. La mijloc se află Apollon Ietros, zeul ocrotitor al orașului, în vestmânt lung și cu citara în mâna stângă. La stânga stă pe un tron Zeus, tatăl său, iar la dreapta se reazemă pe o coloană sora sa, Artemis.

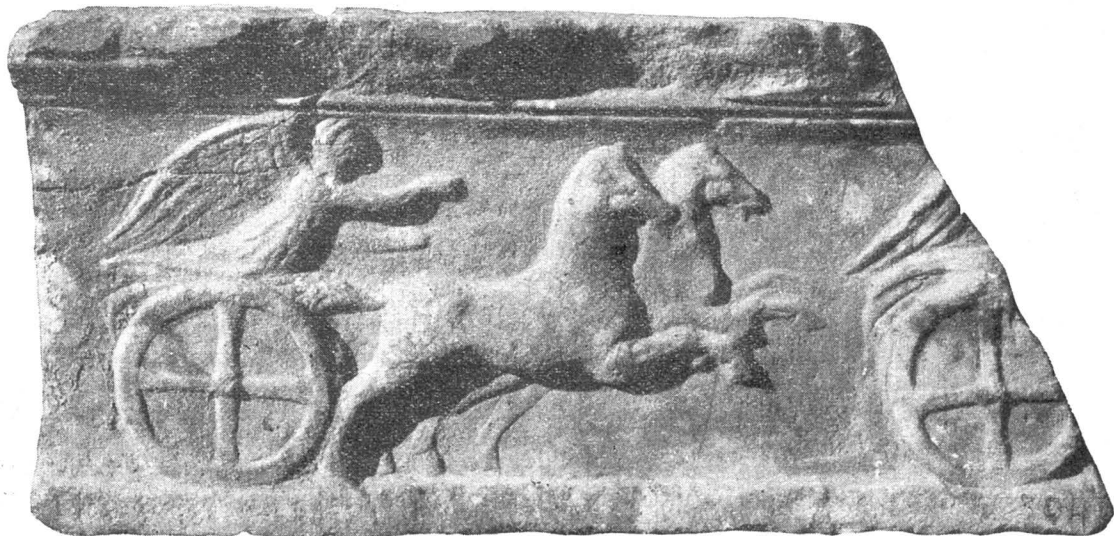
Cetatea Histria

La căpătâiul peninsulei care se întinde între lacul Sinoe și lacul Duingi se află două platouri care domină șesul nisipos și apele înconjurătoare. Până nu de mult, aceste platouri, așezate la câțiva kilometri de cea mai apropiată așezare omenească, erau un loc pustiu acoperit cu o iarbă săracă și călcat numai de rarele turme de oi care cutreeră ținuturile deșerte de pe marginea lacurilor.

Așa se înfățișa această regiune singuratică până în 1914. Dar de aci înainte ea era să fie chemată la o nouă viață. Un spirit ager și o voință stăruitoare au făcut să iasă la lumină zidurile puternice ale unei cetăți de mult dispărute. Marele și regretatul nostru învățat, Vasile Pârvan, cu pătrunderea sa care nu dădea greș, a înțeles că aici este locul

unde se ridica altădată vechiul și înfloritorul oraș Histria. Intr'adevăr, iarba rară de pe locurile mai înalte ale platourilor lăsa să se întrevadă urmele zidurilor ascunse în adânc, iar pe povârnișurile care coboară spre lac cioburi de vase vechi, spălate de apă, stăteau mărturie despre viața care însuflețea altădată aceste locuri pustii. Până la Vasile Pârvan învățații șovăiau când era vorba de locul unde se afla în vechime Histria. El însă, ținând seama de așezarea și de întinderea platourilor acestora, de însemnătatea și de calitatea urmelor vechi, a înțeles că aici este locul unde trebuie căutat acest oraș antic. Săpăturile pe care le-a început în 1914 au confirmat din primul an alegerea sa.

Din acest an până în ajunul morții sale atât de

Relief de marmură reprezentând două Victorii înaripate care mână în goană frumoșii cai înhămați la carele lor.

timpurii (1927), Vasile Pârvan a condus cu stăruință săpăturile arheologice dela Histria. Doar războiul cu ocupația dușmană a Dobrogei au impus o întrerupere trecătoare acestor lucrări rodnice. Incetul cu incetul au început să iasă la lumină zidurile puternice ale cetății și clădirile din interior. Totdeauna un mare număr de monumente de tot felul, statui de marmură, statuete de lut ars, vase, obiecte de bronz sau de os, inscripții, au fost scoase din pământul bogat al cetății. Ele au venit să lămurească viața înfloritoare a Histriei în antichitate, istoria orașului și a ținuturilor înconjurătoare.

Când știința românească a avut durerea să piardă pe V. Pârvan Comisiunea Monumentelor istorice, în urma propunerii d-lui Andrieșescu, Directorul Muzeului Național de Antichități, mi-a făcut o nouă să-mi încredințeze continuarea săpăturilor dela Histria. Noi întărituri și noi clădiri au ieșit la lumină în ultimii trei ani, și noi monumente au venit să se adauge la bogata colecție realizată de Vasile Pârvan.

După cum se va vedea mai jos, rezultatele acestor săpături prezintă un interes covârșitor pentru știință în general și pentru știința românească în deosebi. Până în 1914 se știa puțin lucru despre Histria. Scriitorii vechi rareori au pomenit numele îndepărtatului oraș din Marea Neagră și doar câteva monumente, descoperite întâmplător în ținuturile vecine cu cetatea, au venit să ne spună ceva despre viața ei. Dar de când Vasile Pârvan a început săpăturile de aici, Histria a apărut într-o lumină cu totul nouă. Monumentele găsite, care se înșirue pe un răstimp de treisprezece secole, ne dau informații cu totul noi cu privire la istoria orașului. Ea se poate urmări pas cu pas, cu ajutorul lor, din secolul al VII-lea în. de Cr. până în secolul al VI-lea al erei noastre. De altă parte, în afară de valoarea lor istorică, monumentele sunt uneori,

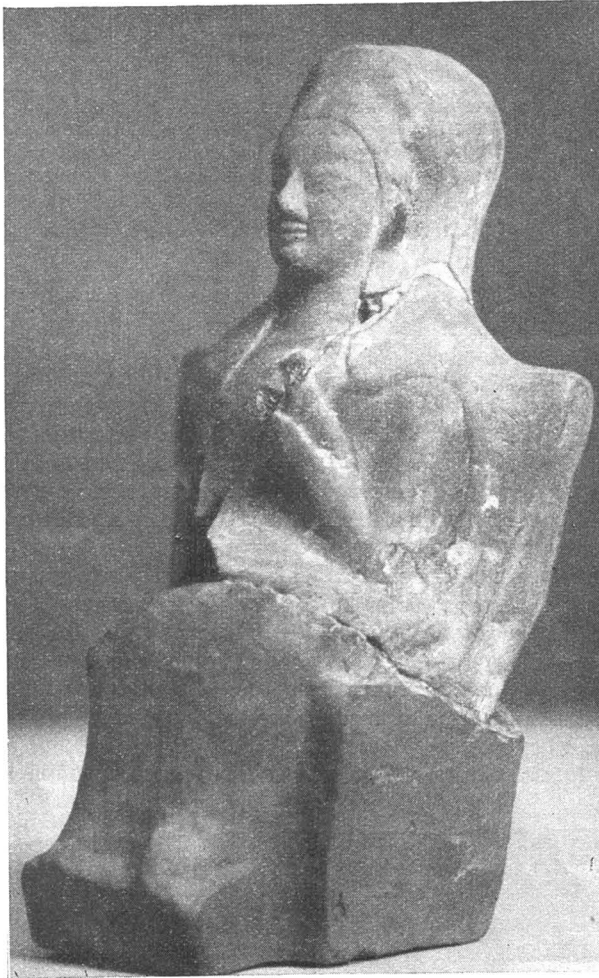
prin desăvârșirea execuției, sau adevărate opere de artă sau opere caracteristice pentru anume epoci ale artei antice. Sub aceste raporturi, Histria este centrul arheologic cel mai important pentru viața greacă și romană dintre Dunăre și Marea Egee. Dar mai mult decât atât. Dacă monumentele descoperite au venit să lumineze istoria cetății pe o durată atât de lungă, ele ne vorbesc în același timp de legăturile ei cu popoarele din interior, Traci,

Daco-Geți, Romani, cu care a trăit în atingere. În această privință, informații noi, de o importanță considerabilă, au venit să împlinescă întregi capitole din istoria ținuturilor noastre. Astfel încât și istoria neamului nostru, în înțelepturile lui, s'a bucurat de roadele săpăturilor dela Histria.

Acestea sunt rezultatele pe care le datorăm inițiativei fericite a lui Vasile Pârvan și eforturilor pe care le-a depus pentru desgroparea sistematică a acestei cetăți.

Histria se află la o depărtare de cincizeci de kilometri spre miazănoapte de Constanța și la patru kilometri, în linie dreaptă peste lacuri, spre răsărit de satul Caranasuf. După cum am văzut, ea este așezată pe două platouri la căpătâiul peninsulei care desparte apele puțin adânci ale lacului Sinoe de lacul Duingi. Dar în vechime regiunea aceasta nu se înfățișa tot așa.

Marea înainta până departe în interior și lacul Sinoe nu exista. Nisipurile aduse de Mare, depunându-se rând pe rând în cursul vremii, au alcătuit ostrovul Chituc care desparte astăzi lacul de Marea Neagră. Când însă cei dintâi navigatori greci au venit în această regiune din Marea Egee, pe corăbiile lor încovoiate, ei au găsit o insulă situată la vreo doi kilometri departe de țărmul Dobrogei. Cele două platouri, legate printr-o limbă de pământ, se ridicau singuratec în mijlocul apelor Mării.

Statuetă de lut ars reprezentând o zeiță, numită de obicei Afrodite. Ea stă pe un tron și ține în mână o pasăre care se crede că este o porumbiță. Origine «rodo-milesiană» (secolul al VI-lea în. de Cr.)

Navigatorii veneau din orașul Milet care era așezat pe coasta Asiei Mici, la gura fluviului Meandru. Datorită așezării prielnice și vredniciei cetățenilor, Miletul ajunsese cea mai de seamă dintre toate cetățile grecești de pe țărmurile Asiei Mici. În decursul secolului al VII-lea în. de. Cr., flote numeroase și puternice pornesc din acest oraș în lungul și în latul Mării Negre în căutare de pământuri noi și bogate. Cei plecați se așează în punctele cele mai favorabile ale coastei și înte-

bogată în pește. De altă parte, urcându-se în sus pe fluviu ei puteau face comerț cu populațiile de pe maluri.

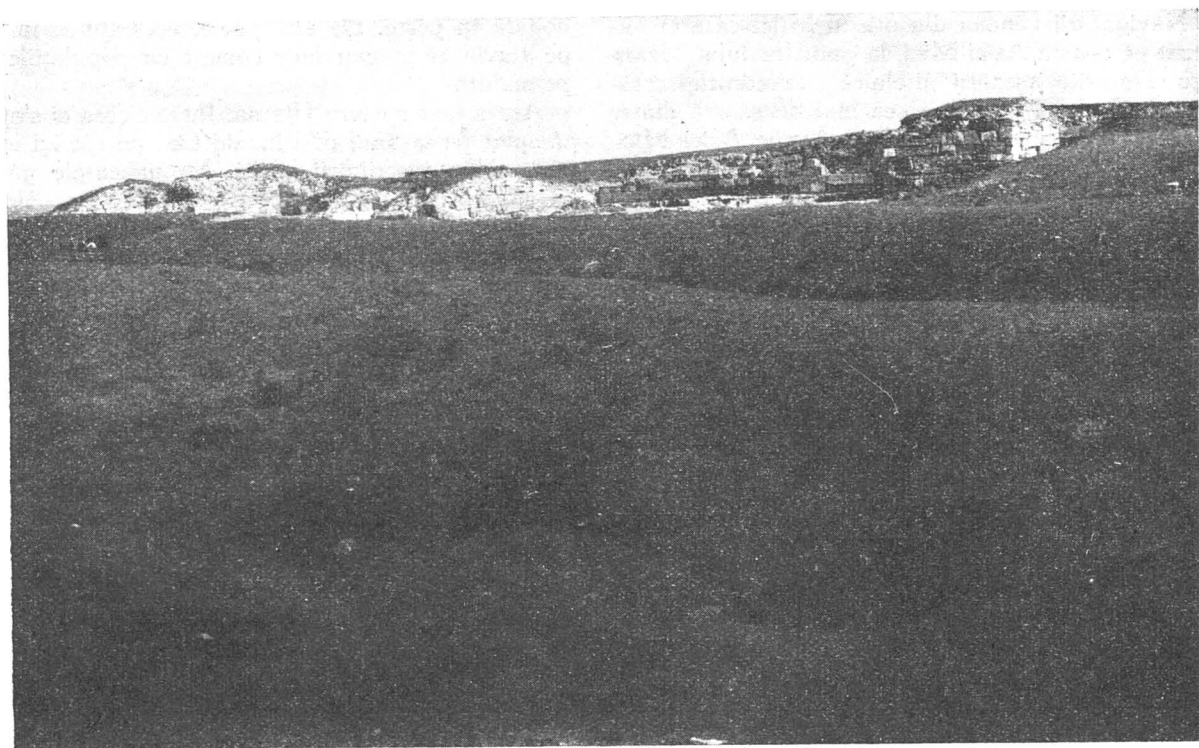
Așa a luat naștere Histria. Intemeierea ei s'a întâmplat pe la anul 656 în. de Cr., pe cât își aduceau aminte scriitorii vechi. Monumentele găsite în săpături ne-au dovedit că într'adevăr colonia milesiană exista în jurul anului 650. În secolele al VII-lea și al VI-lea așezarea de pe insulă se dezvoltă și se îmbogățește din exploatarea ținuturilor

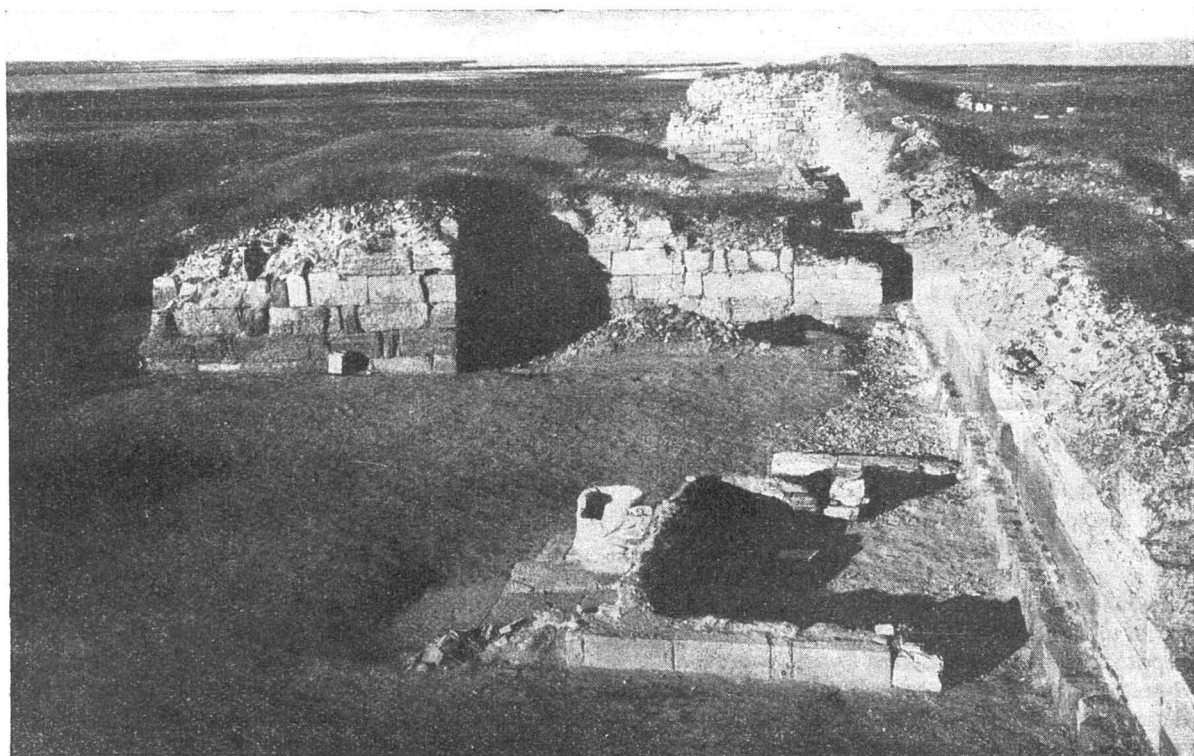
Statuete de lut ars reprezentând femei tinere îmbrăcate în frumosul vestmânt ionian și care aduc ca dar Zeiței o pasăre. Aceste statuete ele înse-le se dădeau în dar divinității. Origine «rodo-milesiană» (secolul al VI-lea în. de Cr.

meiază noi orașe. Ei aleg înălțimile izolate de pe țărm care se pot ușor apăra sau insulele din apropierea uscatului, și sunt cu deosebire fericiți când se pot așeza în apropierea gurilor unui fluviu. Aceasta le îngăduia să se urce cu corăbiile lor până adânc în interiorul pământurilor. În regiunea noastră navigatorii milesieni au găsit o insulă destul de întinsă (vreo optzeci de hectare), nu departe de uscat și aproape de gurile Dunării. Pământul bogat al Dobrogei le pune la îndemână grâu din belșug, iar regiunea gurilor Dunării era cași astăzi

inconjurătoare. Încă din primele timpuri cetățenii noului oraș ridică temple construite din lemn și din chirpici. Acestea erau împodobite pe din afară cu țigle care purtau pe ele chipuri zugrăvite, iar înăuntru cu obiecte aduse ca dar zeilor de pietatea locuitorilor: vase frumos pictate în două sau mai multe culori, dintre care unele sunt în formă de ființe închipuite, statuete de lut ars reprezentând divinitatea așezată pe un tron sau închinătoarele sale în picioare. Unul din temple era închinat zeului Apollon Ietros, „Apollo Vindecătorul”, divi-

Se vede în fund zidul cetății întărit cu turnuri puternice, iar în față valurile de pământ care împiedicau apropierea armatelor dușmane în caz de războiu.

Zidul cetății era clădit din blocuri de piatră frumos rânduite. Se vede aici fața dinspre interiorul insulei; poarta mare iese în afară, către stânga, cu turnurile sale de apărare. În planul întâiu se văd urmele unei clădiri mai vechi peste care s'a așezat zidul cetății și alături, un puț de piatră. În fund, către miazănoapte, se întinde lacul Sinoe care înconjoară cetatea către dreapta.

Poarta cea mare a cetății văzută din năuntru. Se văd în fund cele două turnuri care o apărau și care ies în afară de zidul cetății. Drumul este podit cu lespezi mari de piatră și chiar de marmură, în care roțile carelor au lăsat două urme adânci.

De la poartă, drumul podit tot cu lespezi mari de piatră pătrunde șerpuind în interiorul cetății. De o parte și de alta se văd urmele lăsate de clădiri. În dreapta, în fund, se zărește o mare clădire dreptunghiulară cu poarta către drum.

nitatea ocrotitoare a oraşului, cu care coloniştii greci veniseră din patria lor, Miletul. În altul locuitorii adorau o mare zeiţă, cum ne arată câteva frumoase statuete de lut ars. În acelaş timp, Histria începe să se împodobească cu statui de marmură. S'a găsit un fragment dintr'o statuă care reprezintă o femeie cu părul împletit în cozi subţiri care coboară

aceiaşi vreme pe ţărmul Mării se urca spre miez-noapte o flotă puternică. Ea se compunea în mare parte din corăbii trimise de oraşele greceşti din Asia Mică, în special din Milet, care erau sub ascultarea marelui rege. Indatorirea ei era să înlesnească armatei de uscat trecerea Dunării. Dar, înainte de a intra pe gurile fluviului, corăbiile de

Femeie tânără cu fruntea acoperită de un văl subţire, cu faţa luminată de un zâmbet abia simţit (statuetă de lut ars, sfârşitul sec. al VI-lea î. n. de Cr.)

Mască de lut ars de stil elenistic (sec. al III-lea î. n. de Cr.)

şerpuind pe piept. Ea aminteşte acele „core” arhaice găsite în Atena cea din năvălirea războaielor medice. Aceasta ne arată bogăţia şi înflorirea la care ajunsese Histria înainte de anul 500.

Într'adevăr, până la această dată coloniştii milesieni aşezaţi pe insulă au trăit, pe cât se pare, viaţă liniştită. Dobrogea noastră era locuită de Geţii cei cari se socoteau nemuritori, după spusa lui Herodot. Ei ocupau amândouă malurile Dunării şi se întindeau până dincolo de Carpaţi la râul Tisa. Peste ei veniseră Sciţii cu vreo 200 de ani înainte de întemeierea Histriei. De aceea în antichitate Dobrogea s'a numit „Sciţia cea mică”, spre deosebire de „Sciţia mare, patria adevărată a Sciţilor, care cuprindea ţinuturile dela mieznoapte de Marea Neagră. Turburările pricinuite de năvălirea acestora se potoliseră şi, în vremea liniştită care urmează, navigatorii milesieni au putut întemeia Histria. Ea se desvoltă repede după aceea, precum ne arată frumuseţea monumentelor descoperite.

Un singur eveniment turbură pacea acestor ţinuturi. În anul 512 Darius, regele Perşilor, porneşte împotriva Sciţilor. El vine cu o armată numeroasă şi supune pe Geţii din Sciţia Mică. În

Cap de statueta de lut ars, împodobit cu un „calathos” şi reprezentând o mare zeiţă, Demeter sau Cybele. Seninătatea trăsăturilor şi desăvârşirea lucrării ne fac să credem că artistul a imitat o mare statuă vestită. Origine greco-orientală (sfârşitul secolului al V-lea î. n. de Cr.)

războiul au trebuit să se oprească pentru odihnă şi aprovizionare în portul primitiv al Histriei. Şi Histrienii au întâmpinat, de sigur, cu bucurie pe trimişii patriei lor îndepărtate. Această expediţie a marelui rege nu a adus o scădere a oraşului nostru, ci dimpotrivă. Darius, care avea sub ascultare oraşele greceşti de pe ţărmul Asiei Mici, nu dorea decât să ia sub ocrotirea sa pe aceşti noi Greci cari intrau în imperiul său. Iar Grecii de pe corăbii nu puteau decât să sprijine pe fraţii lor izolaţi la gurile Dunării.

Astfel, până în pragul secolului al V-lea, Histrienii pot să se desvolte în împrejurări prielnice. Corăbiile lor urcă pe Dunăre şi pe afluenţii ei până în munţii Munteniei şi ai Moldovei. Cu mărfurile lor ajung chiar în platoul Transilvaniei. Ei duc produse din mieznoapte, vin şi untdelemn, pe care le dau

localnicilor în schimbul grânelor, al aurului şi al celorlalte produse ale acestor ţinuturi. În felul acestei civilizaţiei grecească pătrunde până adânc în Carpaţi. Ca mărturie ale acestei pătrunderi stau vasele greceşti împodobite cu figuri zugrăvite în negru, găsite la Bărboşi, lângă Galaţi, şi care sunt din secolul al VI-lea. Tot aşa s'a găsit la Bene,

localitate așezată la apus de Maramureș, un minunat vas grec de bronz cu trei toarte : două mai mici sunt împodobite cu palmete în relief, iar cea mai mare se sprijină pe o sirenă cu aripile desfășurate. Vasul acesta, care a fost lucrat în secolul

Statue de marmură din vremea Romanilor reprezentând un cetățean al Histriei.

al VI-lea în vreun oraș grec din Marea Egee, a ajuns atât de departe în munți probabil tot prin mijlocirea negustorilor din Histria. Astfel Daco-Geții cunosc și prețuesc atât de timpuriu produsele civilizației grecești care vin până la ei prin mijlocirea Histrienilor.

În secolele al V-lea și al IV-lea Histria ia un și mai mare avânt. Orașul se împodobește cu temple de marmură adusă din Marea Egee, care iau locul celor construite din material mai slab de mai înainte. Așa s'a găsit o frumoasă friză de marmură albă care împodobește, pe cât se pare, baza statuei de cult din templul cel nou, clădit către sfârșitul secolului al V-lea, al lui Apollon Ietros. Pe fragmentul care ni s'a păstrat sunt reprezentați în relief la mijloc zeul ocrotitor al orașului, la stânga tatăl său, Zeus, iar la dreapta sora sa Artemis.

Tot atunci i se ridică lui Apollon o statuă de bronz de mărime naturală. Din nenorocire, nu s'a găsit decât baza ei de marmură neagră cu numele cetățeanului Theoxenos care i-a făcut-o dar. Totuși putem ști trăsăturile acestui frumos monument după urmele lăsate de statuă pe suprafața bazei și după chipul în care este înfățișat zeul pe friză și pe monedele histriene de mai târziu. Peste tot Apollon Ietros este reprezentat în picioare, îmbrăcat într'un vestmânt lung care cade până la pământ. În mâna stângă ține citara, iar în dreapta instrumentul cu care face să-i vibreze coardele. Așa trebuie să fi fost statuia de bronz ridicată în secolul al V-lea.

La începutul secolului următor, statul histrian începe să bată monedă proprie de argint, care poartă pe o față capetele a doi tineri lipite unul de altul și pe cealaltă vulturul de mare, pasărea simbolică a orașului, ținând în ghiare un delfin.

Statue de marmură din vremea grecească reprezentând o zeiță.

Tot atunci se clădește un alt templu mai mare de marmură divinității ocrotitoare care veghiaza la liniștea și prosperitatea Histriei. Ni s'a păstrat un bloc mare din architrava care stătea sub streșina clădirii, purtând pe el numele

celor cari, din averea lor, au adus acest dar zeului. Sunt doi frați, nepoții lui Theoxenos. Faptul că membrii unei singure familii pot face asemenea daruri scumpe lui Apollon, înseamnă că în vremea aceasta mari bogății se adunaseră în Histria și că locuitorii se bucurau de o înfloritoare stare materială. Iar frumusețea monumentelor ne arată că, alături de această înflorire materială, ei aveau darul înăscut de a crea opere de artă de o seamă cu cele pe care frații lor din Marea Egee le înălțau în aceeași vreme.

În a doua jumătate a aceluiași secol, viața din Scitia Mică este turburată de năzuințele Macedonenilor de a-și întinde stăpânirea până la Dunăre. Pe la 340 cunoaștem pe Ateas, un rege scit din Basarabia, stăpânitor asupra Geților de la gurile Dunării. Filip, regele Macedoniei, îl va isgoni din Scitia Mică. Fiul său, Alexandru, va face o expediție peste Dunăre în câmpia Munteniei la 335 și portul Histriei va cunoaște o nouă flotă, greco-macedoneană, care va avea aceeași însărcinare cași flota lui Darius. Pe urmele lui Alexandru, Lysimach, regele Traciei, va căuta și el să supună câmpia Munteniei în primii ani ai secolului al III-lea. Dar el îi găsește pe Geții de

aci organizați sub regele Dromichaites care i se împotrivesc victorios. Histria, în aceste vremuri de ciocniri politice și cu toate că ia armele împotriva lui Lysimach care o supune, trăiește totuși o viață strălucită. O mulțime de monumente de marmură, funerare sau onorifice, frumoase statuete de lut ars ne arată bogăția și gustul ales al locuitorilor. Tot în această vreme, aflăm dintr'o inscripție că Histria avea o clădire numită „Mouseion”, lăcaș închinat Muzelor, în care se instruiau tinerii.

În cele trei secole următoare, de la Lysimach

până la începutul erei creștine, împrejurările se vor schimba în Scitia Mică. Histria, cași celelalte orașe grecești de pe țărm, va trăi vremuri grele. De la 280 înainte popoare celtice se vor împrăștia asupra întregii peninsule balcanice distrugând regate puternice, cum erau Tracia și Macedonia, și prădând totul în calea lor, până departe în inima Greciei. Cete de ale lor se coboară deasemenea și pe valea Dunării până către gurile ei. Năvălitorii nu

se mulțumesc numai să prade, ci unde au puțința se așează statornic întemeind state sau orașe. Așa ei creiază un stat celtic în Tracia, cu centrul în munții Balcani, iar pe Dunăre întemeiază orașe, cum este Noviodunum (astăzi Isaccea). Dar Tracii și Geții nu vor întârzia să se libereze de acești năvălitori. Potrivit celor cunoscute până acum, Tracii cei dintâi se vor răscula, vor nimici regatul celtic din Balcani pe la anul 213 și-și vor recăpăta libertatea pierdută pe vremea lui Filip. Geții, de altă parte, vor apărea organizați într'un Stat puternic sub regele Burebista care domnește între anii 60--44 î. de Cr. Gloriosul rege nimicește statele celtice din jurul Carpaților și ajunge stăpân asupra întregului centru al Europei. De altă parte, supune

autorității sale întreg țărmul Mării Negre dela gura Niprului până mai jos de munții Balcani.

Astfel, pe câtă vreme în primele timpuri Histria își întindea activitatea sa comercială printre populațiile risipite ale Geților de pe malurile Dunării, de la Dromichaites înainte ea se va găsi în fața unor State puternice macedonene, celtice, trace, gete, care vor căuta să profite de bogăția orașului. Geții din apropiere, mai mult de cât oricare alt neam, îi vor primejdui viața. O inscripție, cunoscută de multe vorbește despre greutățile prin care trece His-

Relief de marmură din vremea elenistică reprezentând pe zeul Dionysos înconjurat de Amorași cari culeg struguri. Zeul, încununat cu foi de viță, se sprijină pe tîrs cu o mână și cu cealaltă varsă vin într'un vas pe care i-l întinde un Amoraș.

tria, atacată fiind de Geții organizați ai lui Burebista. Dar, cu toate turburările care se întâmplă pe valea Dunării în aceste trei secole și cu toată tăria Geților, activitatea comercială a Histriei nu încetează. În multe localități din câmpia Munteniei până la Olt, pe valea Dâmboviței, pe valea Siretului, s'au găsit monede și vase cu stampile pe toartă, care toate datează din aceste trei secole. Mai mult decât atât, la Costești, în n. unții Hunedoarei, s'a găsit o monedă a Histriei din această vreme. Așa dar, legăturile comerciale ale Grecilor dela Marea Neagră cu Geții de peste Dunăre continuă și în aceste împrejurări grele, iar activitatea Histriei se resimte până în platoul Transilvaniei.

Turburările vor mai dura încă un secol, primul al erei creștine, dar acum intervin pe aici Romanii cari vor supune popoarele rășboinice și neliniștite de pe amândouă malurile Dunării și vor crea condiții pașnice de viață. Încă împăratul Tiberiu va înființa, în anul 15 după Cr. un comandament militar care va supraveghea regiunea gurilor Dunării și țărmul Mării. Domițian, pe la 86, va transforma tot ținutul dintre Dunăre, Mare și Balcani într'o provincie romană, „Moesia de Jos”. Iar Traian, douăzeci de ani după aceea, va cuceri platoul Carpaților și va înființa provincia „Dacia”.

Astfel întreg teritoriul în care Histria își desfășura activitatea sa comercială ajunge sub stăpânirea romană. Cași marea majoritate a orașelor grecești din Orient, ea se va bucura de ocrotirea Romanilor în aceste ținuturi îndepărtate ale imperiului. Dar împrejurările grele prin care a trecut până la venirea nouilor stăpânitori i-au scăzut strălucirea de altă dată. Totuși, în cele două secole de

pace pe care le trăește la adăpostul Romei, Histria va înflori din nou. Insula se va acoperi cu temple și cu clădiri publice impunătoare construite în marmură sau în piatră calcaroasă. S'au găsit până acum nu mai puțin de șase inscripții care împodobeau șase clădiri monumentale ridicate în cinstea împăraților Marcus Aurelius și Antoninus Pius. Deasemenea s'au ridicat numeroase statui de marmură sau de bronz împăraților, guvernatorilor

Moesiei de jos sau magistraților orașului. Așa s'a găsit o statuă de marmură din această vreme care reprezintă pe un cetățean din Histria.

După epoca de pace și de înflorire de la începutul imperiului urmează turburările pricinuite de năvălirile barbarilor. Goții la anul 238 pustiesc și dărâmă Histria. Ea se va reconstrui în curând. Alte clădiri se vor înălța în oraș, dar acestea, deși vor avea dimensiuni considerabile, nu vor mai avea frumusețea celor din trecut. Zidurile, în loc să fie de marmură, se vor face din bolovani neregulați sau din cărămidă; pe din afară vor fi tencuite și zugrăvite, potrivit vremurilor de restriște în care trăește orașul. El va continua să fie sub stăpânire ro-

mană și apoi bizantină până în secolul al VI-lea; împărații de la Roma sau din Bizanț vor căuta să se mențină, împotriva primejdiilor barbare, în acest punct însemnat de unde se putea supraveghea și apăra cu înlesnire granița Dunării.

Dar alături de aceste greutăți prin care a trecut Histria în decursul vremurilor o altă primejdie o amenința. Marea depunând straturi de nisip pe coastă a legat insula pe care se afla orașul cu uscatul. Din adâncuri s'a înălțat treptat ostrovul Chituc care a despărțit Histria de largul Mării. Apele

Relief reprezentând pe zeul Dionysos-Bacchus care ține în mâna stângă tirsul iar în dreapta un ciorchine de struguri deasupra unei amfore așezate pe un altar. Este opera vreunui artist localnic din vremea Romanilor.

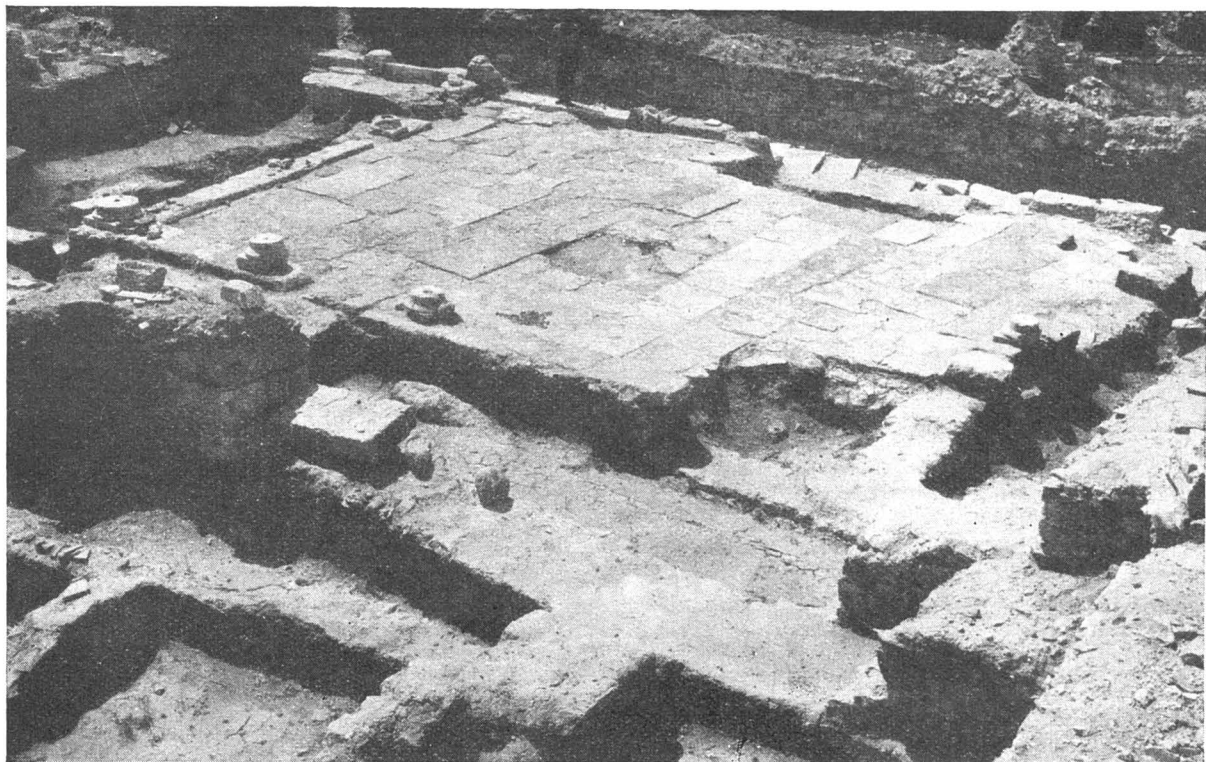

Din drumul cel mare din cetate se desface, către dreapta, strada care duce către Terme. Pe dreapta se vede ridicându-se zidul cu o ușă frumos zidită la mijloc, al unei clădiri care are o lungime de peste 30 de metri. În stânga se vede zidul lung al unei clădiri care nu a fost încă săpată în întregime și care se întinde până departe către fund.

Se vede aici clădirea cea mare a cărei ușă se deschide pe strada Termelor și care cu spatele se reazemă de zidul cetății. Zidul din stânga este înalt de cinci metri. Clădirea este străbătută în lung de două șiraguri de pilaștri clădiți din blocuri mari de piatră. În colțul de jos din dreapta se vede zidul unei case și pavajul de piatră al unei străzi din timpuri mai vechi, peste care a fost ridicată clădirea cu pilaștri.

Strada Termelor duce la acest loc deschis podit cu lespezi de piatră și înconjurat pe cele patru laturi de baze de coloane. Aici se află «palaestra» Termelor, unde aveau loc exercițiile gimnastice. Locul dintre coloane și zidurile înconjurătoare era acoperit și forma astfel un portic umbros.

Termele aveau o mare sală centrală al cărei acoperiș boltit era susținut de pilaștri puternici, clădiți din cărămidă. S'a păstrat în fund urmele unei bolți care era lipită de zidul celății.

au scăzut și astfel portul care dăduse viață acestei așezări nu mai avea rost. Viața s'a stins încetul cu încetul și apoi ruinele s'au îngropat sub dărâmaturi. Nisipul și praful adus de vânt au acoperit totul și straturi de pământ vegetal au nivelat cele două platouri. Astfel Histria a ajuns un loc pustiu pe marginea lacului Sinoe, care nu mai lăsa să se ghicească strălucirea înfloritorului oraș de odinioară, până când săpăturile fericite ale lui Vasile Pârvan l-au adus din nou la lumina soarelui.

Aceste săpături au dat la iveală zidurile înalte și frumoase ale unei puternice cetăți. Ea se află așezată pe platoul cel mai mic din cele două care alcătuiau insula primitivă. Aici era refugiul și locul de apărare al populației în vreme de primejdie. Aici se înălțau clădirile publice ale autorităților civile și militare și templele zeilor. Cetățenii își aveau locuințele în restul insulei, pe platoul cel mare.

O serie de trei valuri de pământ apărau cetatea înconjurată cu ziduri împotriva celor cari de pe platoul cel mare ar fi voit să o atace. Înaintea valurilor, la vreo 500 de metri, se află o altă apărare: un zid gros de mai mult de doi metri, prevăzut cu o poartă și cu contraforți, se întinde de la un mal la altul al limbei de pământ ce unea platourile. În dosul acestei duble întărituri se află cetatea propriu zisă, înconjurată de toate părțile de un zid gros de 3 metri și uneori chiar mai mult. Pe părțile unde zidul se află chiar pe țărnul mării, el merge fără întrerupere. Însă pe partea care privește platoul cel mare, zidul este prevăzut cu o poartă apărată de patru turnuri. Deoparte și de alta a porții, din loc în loc, cam la câte 30 de metri, ies afară din zid turnuri dreptunghiulare. Atât turnurile cât și valurile de pământ aveau rostul să înlesnească apă-

rarea acestei laturi a cetății, expusă atacurilor dușmanilor.

Zidul, care s'a păstrat în unele locuri pe o înălțime de 6 metri, este alcătuit în afară din blocuri mari de piatră albă, frumos rânduite. Fața dinspre interiorul cetății este zidită cu pietre mai mici și neregulate. Pe aici, din loc în loc, se aflau scări de piatră care îngăduiau soldaților să se urce pe creasta zidului și pe platformele turnurilor.

Pe poarta cea mare pătrundea în cetate un drum podit cu lespezi mari de piatră. Deoparte și de alta

se ridicau clădiri care au fost dărâmate în vechime până aproape de temelie. Din acest drum se desface la dreapta un altul, care merge paralel cu zidul cetății către clădirea cea mare a Termelor (băile). În dreapta străzii, se ridică o clădire dreptunghiulară cu o poartă largă, frumos zidită din blocuri mari de piatră, și străbătută de două rânduri de pilaștri; în stânga se află o altă clădire lungă, cu trei încăperi, și care se termină cu o absidă. La capătul străzii se află un loc podit cu lespezi de piatră și care avea coloane pe margini. Locul dintre coloane și zidurile vecine era acoperit formând un portic umbros, lespezile rămânând în bă-

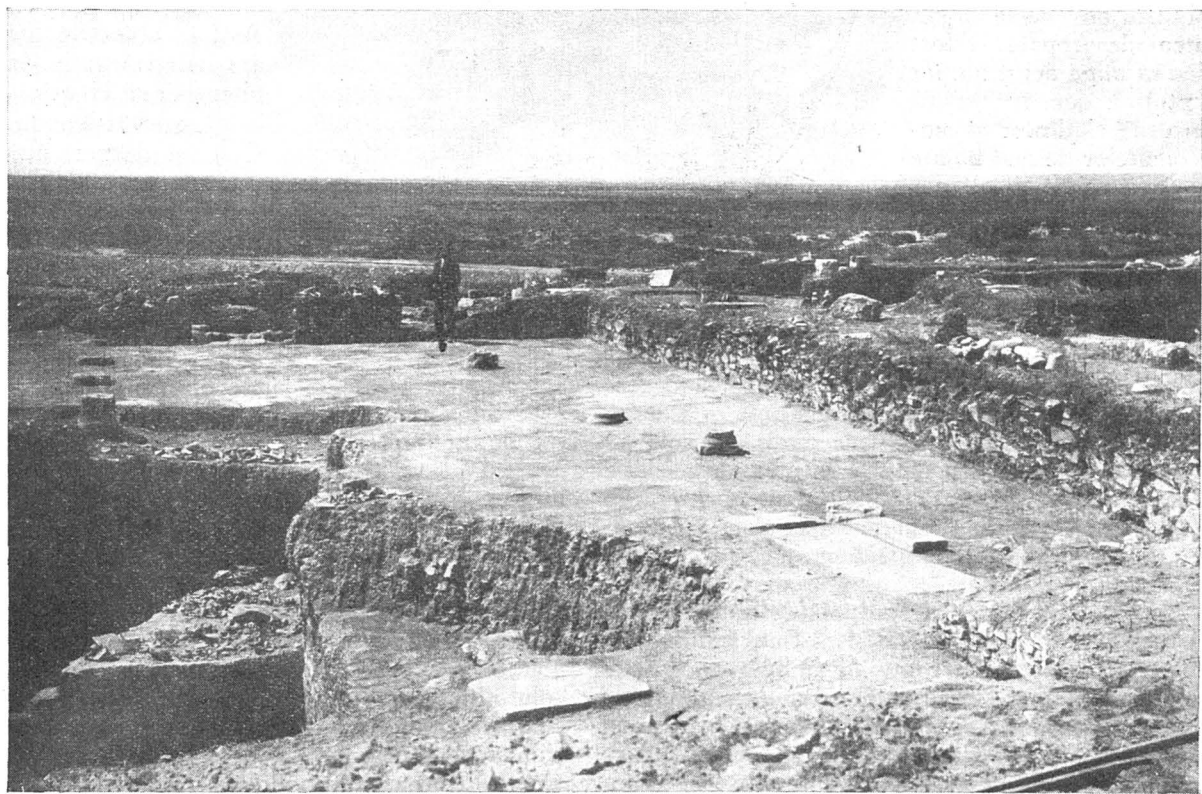

Soldații cari stăteau de strajă pe zid sau în turnuri se urcau sus, la posturile lor pe scări de piatră clădite în grosimea zidului cetății.

taia soarelui. Totul forma „palaestra” Termelor, unde aveau loc exercițiile gimnastice. Această clădire a băilor, nelipsită din nicio așezare romană, se compune din mai multe camere rânduite în jurul unei mari săli al cărei acoperiș boltit se sprijinea pe pilaștri. Podeaua și pereții erau acoperiți cu plăci subțiri de marmură. În camerele vecine s'au găsit la locul lor tuburile de lut ars care făceau să circule prin pereți sau pe sub podele aerul cald. Cu mijlocul acesta se obținea temperatura trebuitoare pentru băile calde sau fierbinți. Ceva mai departe s'a descoperit o altă clădire dreptun-

Termele aveau o sumă de încăperi mai mici în care se putea face baie caldă sau rece. Într-una din ele, numită «hypocaustum», s'au găsit în picioare stâlpi pătrați de cărămidă peste care altădată se întindea dușumeaua. În spațiul liber dintre stâlpi, circula aer cald care producea în camera de deasupra temperatura trebuitoare.

Se văd aici rămășițele unei clădiri dreptunghiulare, pardosite cu cărămidă. Două șiraguri de coloane, din care nu au mai rămas decât bazele, o străbăteau în lung. În fund se văd trei porți care se deschideau către miazăzi,

ghiulară pardosită cu cărămizi și străbătută de două rânduri de coloane. În afară de cetate, dincolo de valuri, s'a scos la lumină o clădire mică cu o absidă la răsărit; după un capitel împodobit cu o cruce găsit între dărâmături, s'a constatat că era o biserică creștină.

Cetatea aceasta cu zidurile ei puternice și cu clădirile principale este destul de târzie. Se știa de la scriitorii vechi că Histria a fost dărâmată la anul 238 de Goți. Săpăturile au confirmat această știre. Într'adevăr, zidul cetății pe din afară este construit nu numai din blocuri obișnuite. S'au găsit blocuri luate dela alce construcții, cum se vede după ornamentele lor, și chiar trunchiuri de coloane puse în zid ca simple pietre de construcție. Dar cecece a putut sluji la datarea zidului au fost numeroasele inscripții care au găsit o astfel de întrebuințare. Unele din ele se află în rândul cel mai de jos al zidului. Cea mai veche este baza statuei lui Apollon Ietros, ridicată la sfârșitul secolului al V-lea în. de Cr., cea mai nouă o inscripție închinată împăratului Gordian, care a fost pusă în anul 238 după Cr. Aceasta dovedește că cetatea desgropată a fost clădită după acest an, iar faptul că dăm în zid de resturile clădirilor și monumentelor de mai înainte ne arată că Histrienii, găsindu-se într'o mare cumpană, au pus tot ce au avut la îndemână, că să ridice zidurile care-i puneau la adăpost de o mare primejdie.

În felul acesta zidul cetății ridicat după dezastul dela 238 ne-a păstrat monumente care merg din secolul al V-lea în. de Cr., până în secolul al III-lea după Chr. La acestea se adaugă celelalte monumente și obiecte care s'au găsit în straturile mai adânci și care sunt anterioare anului 238, unele din ele urcându-se înapoi până în secolul al VII-lea în. de Cr.

Astfel deci cetatea desgropată este cea care a fost clădită în secolul al III-lea. Sub zidurile cetății și ale clădirilor din interior au apărut rămășițe de clădiri și chiar străzi ale orașului de mai înainte. Orașul a continuat să trăiască, în împrejurări grele de acum înainte, și o sumă de alte monumente descoperite au venit să ne informeze despre viața Histrienilor până în secolul al VI-lea.

Monumentele felurite găsite la Histria sunt făcute din lut ars, din metal sau din piatră. Dintre acestea, cele mai numeroase și cele care ne vorbesc de toată durata vieții orașului sunt cele de lut ars: vase, statuete sau cărămizi. Așa s'au găsit câteva cioburi care, cu toată micimea, lor sunt deosebit de prețioase. Ornamentele geometrice și figurile stilizate, zugrăvite în culoare cafenie pe suprafața lor, arată că ele aparțin categoriei numită „rodo-milesiană” după locurile de unde ele veneau: insula Rodos și Miletul. Aceste cioburi sunt din vremea primilor navigatori cari au venit de s'au așezat pe insula dela gurile Dunării. Ele dovedesc că într'adevăr orașul a fost întemeiat pe la 650 în. de Cr.,

cum ne spun scriitorii vechi. De altă parte, într'un colț al cetății s'au găsit numeroase cărămizi care poartă o stampilă în relief cu numele împăratului Anastasius. Acest împărat a domnit dela anul 491 până la 518 după Cr. Cărămizile care îi poartă numele ne arată că Anastasius, în timpul domniei lui a ridicat anume clădiri în Histria, a avut deci grijă de apărarea sau de înfrumusețarea orașului. Astfel, obiectele de lut ars dau mărturie despre întemeierea Histriei (secolul al VII-lea în. de Cr.), și despre ultimele vremuri pe care ea le-a trăit (secolul al VI-lea după Cr.).

Între aceste două date extreme se așează mulțimea vaselor, a statuetelor și a medalioanelor de lut

ars care formează un lanț neîntrerupt dela întemeiere până la Anastasius. Așa putem pomeni statuetele care reprezintă pe zeița adorată de Histrienii, așezată pe un tron, chipurile de femei tinere îmbrăcate în bogatul și frumosul vestmânt care se purta în orașele grecești din Asia Mică sau vasele în formă de sirenă. Între ele își păstrează un loc deosebit capul de statueta reprezentând o femeie cu părul acoperit de un văl subțire care coboară pe frunte și cu fața luminată de un ușor surâs arhaic, abia simțit. Toate aceste monumente sunt din secolul al VI-lea. Alături de ele se așează o sumă de vase din aceeași vreme, fie tot din categoria cea veche „rodo-milesiană”, fie vase care acum vin de aiurea. Sunt cele împodobite cu figuri negre pe fond roșu, fabricate în Atica, pe care comerțul ate-

Medalion de lut ars și zugrăvit în negru, în roșu și în galben, reprezentând un vultur, pasărea simbolică a Histriei.

nian începe în secolul acesta să le împrăștie pe toate mărele.

Din secolul al V-lea avem numeroase fragmente de vase, originare tot din Atica, dar zugrăvite acum în alt chip. Figurile vor rămânea de culoarea roșiatică a lutului, iar fondul va fi negru. Pe unul din aceste fragmente se vede chipul frumos al unui zeu purtând pe cap o cunună de lauri. Dar mai presus de aceste fragmente de vase, stă un minunat cap de statueta înfățișând chipul unei zeițe care poate fi Demeter sau Cybele. Zeița se arată senină și plină de măreție. Infățișarea pe care o are și desăvârșirea lucrării arată că artistul care a plăsmuit statueta a copiat o statuă vestită de marmură, pe care va fi văzut-o în templul vreunui oraș grec din Asia Mică.

Secolele următoare până la cucerirea romană sunt reprezentate prin tot soiul de vase ale căror forme și ornamente oglindesc gusturile fiecărei epoci. Între ele capătă un loc de seamă amforele mari care, fără să fie împodobite, au o însemnătate deosebită prin faptul că poartă o stampilă cu numele magistratului din orașul de unde au venit. Fiindcă în aceste vase se transportă vin și untdelemn, aflăm pe această cale că Histria era în legături comerciale cu cele mai importante centre din Marea Egee de pe acea vreme și anume cu orașul Cnidos de pe coasta Asiei Mici, cu insulele Rodos și Tassos. Tot din această vreme datează un frumos cap de lut ars care împodobește, pe cât se pare, zidul unei clădiri.

Din vremea romană ni s'a păstrat o serie bogată de medalioane de lut ars care se fixau pe pereții clădirilor. Pe unele din ele sunt reprezentate scene mitologice, de pildă, lupta lui Heracles cu hidra din Lerna; pe altele apar animale: un leu, un vultur. Medalionul cu un vultur pe care îl reproducem în fotografie, păstrează încă cele trei culori cu care era zugrăvit: trupul pasării e roșu, coada și aripile negre, fondul galben. Alături de aceste obiecte, au apărut nenumărate fragmente de vase roșii lustruite împodobite după gustul vremii romane cu ornamente în relief: flori, ghiarlande, oameni, animale.

În sfârșit, de pe vremea începutului epocii bizantine, avem acele cărămizi cu numele împăratului Anastasius și o serie întreagă de vase roșii lustruite, dar cu ornamentele de astădată imprimate cu un fel de tipare ca niște peceți. Așa apar pe suprafața vaselor cruciulițe împodobite, flori și animale stilizate, ornamente geometrice. Pe unul din ele, se află imprimat chipul unui împărat în picioare, ținând în mâna dreaptă scepstrul și în stânga globul, iar pe cap având o diademă. Deoparte și de alta a împăratului, se văd capetele a doi tineri. Deoarece împăratul se arată cu atributele pe care le capătă din secolul al IV-lea înainte, înțelegem că acest vas împreună cu cărămizile lui Anastasius sunt printre monumentele cele mai târzii care s'au

găsit la Histria. Astfel, obiectele de lut ars ne dau puțină să urmărim pas cu pas viața orașului din secolul al VII-lea în. de Cr. până în secolul al VI-lea al erei creștine.

Obiectele de metal, mai puțin numeroase, sunt totuși destul de interesante. Unele din ele ne fac să întrevădem viața cea de toate zilele a locuitorilor. S'au găsit, de pildă, lămpi de bronz, frumoase ca formă și ca podoabe, vase de bronz, cumpăna unui cântar, chei și broaște de bronz, clopoței, paf-tale frumoase ornamente care împodobeau cingătorile, fibule cu care se prindeau vestimintele. Au apărut și statuete printre care

Medalion de lut ars reprezentând una din muncile lui Heracles. Aici eroul ucide hidra din Lerna.

numărăm un taur mic de bronz. Dar cele mai numeroase și mai importante obiecte din această categorie sunt monedele. Cele de argint sunt foarte rare. În schimb pământul Histriei ne-a dat o bogată colecție de monede de bronz care merg din vremea elenistică până pe vremea împăratului Iustinian, adică tot până în secolul al VI-lea după Cr.

Monumentele de marmură și de piatră descoperite ne fac să înțelegem încă mai bine strălucirea orașului. O friză de marmură albă, care a fost lucrată în secolul al V-lea, reprezintă pe Apollon Ietros, în lung vestmânt și cu chitara în mâna stângă, în tovărășia lui Zeus și a zeiței Artemis. Ea a împodobit probabil baza statuei, ridicată zeului ocrotitor, care se afla în templul de marmură clădit în această vreme. O altă friză, de mai târ-

Relief de marmură din vremea Romanilor împodobit cu Amorași înaripați cari poartă pe umăr o grea ghirlandă și cu măști ca acelea pe care le purtau actorii de comedii.

ziu, înfățișază un șirag de care cu doi cai mânați furtunatic de Victoriei înaripate. Pe o a treia, din vremea romană, se văd niște Amorași înaripați purtând pe umeri o grea ghirlandă și, în golurile suprafeței, măști de actori de comedie. Alături de aceste frize se așează o sumă de reliefuri, dintre care pomenim acel frumos chip al zeului Dionysos înconjurat de Amorași, care datează din vremea elenistică și o coloană funerară de piatră pe care se află sculptat zeul morții rezemat pe o făclie cu flacăra întoarsă în jos.

În afară de reliefuri, Histria era împodobită cu statui de marmură încă din secolul al VI-lea. Am văzut că în secolul al V-lea Apollon Ietros avea, pe cât se pare, în templul său o statuă de marmură; nu ne-a rămas însă decât un fragment din friza care-i împodobește pedestaul. Aceluiași zeu i s'a ridicat o statuă de bronz de un închinător care se numea Theoxenos. Tot în aceeași vreme și Latona, mama lui Apollon, era înfățișată în bronz. Din nenorocire, nu s'au găsit în săpături decât bazele pe care ele stăteau, cu inscripțiile de închinare. Din statuile de mai târziu s'a păstrat capul de marmură al zeului Helios, „Soarele”, care a fost răpit de trupele dușmane pe vremea războiului din 1916—1918. Tot din aceeași vreme este și o statueta reprezentând o zeiță în lung vestmânt. În sfârșit, din vremea romană, este statuia de marmură a unui cetățean al Histriei.

Toate aceste monumente de marmură sau de piatră cași cele de lut ars oglindesc gustul vremii în care au fost făcute. Ele ne arată că gustul pentru frumos al Histrienilor a mers în pas cu dezvoltarea artei grecești și romane care înflorea în aceeași vreme departe, pe coastele Asiei Mici, în Atena, în Italia. Dar alături de această artă a populației civilizate din oraș, săpăturile au dat la iveală alte monumente, aspre și stângace, lucrate de meșteșugari traçi sau geți. Aceștia sculptează monumente pentru populația barbară care trăiește pe teritoriul Histriei și care, sub influența Grecilor și apoi a Romanilor, este însuflețită de năzuința către o viață su-

perioară. Așa a apărut, între altele relieful barbar reprezentând pe Dionysos-Bacchus care datează din secolul al III-lea sau al IV-lea după Cr.

Cu toată frumusețea și importanța obiectelor despre care am vorbit până aici, cele mai însemnate monumente descoperite la Histria rămân inscripțiile săpate în piatră. Prin însăși firea lor, ele ne dau informații lămurite și precise cu privire la viața și istoria orașului. Astfel ele ne spun care era forma de conducere a Statului și care erau divinitățile la care se închinau locuitorii. Din ele aflăm sărbătorile lor religioase și instituțiile, Muzei și Gymnazii, în care se forma tineretul. În același timp ele ne lasă să vedem că Grecii din oraș, trăind în atingere cu Geții și Tracii din Sciția Mică, îi atrag pe aceștia la viața lor civilizată și intră chiar în legături de rudenie cu ei. În secolul al IV-lea în. de Cr., un magistrat al Histriei poartă un nume trac, fie că el este Trac curat, fie că se coboară dintr'o familie greco-tracă. Astfel întreaga viață de toate zilele a poporului ne apare clar în inscripții.

Dar tot pe această cale aflăm lucruri deosebit de importante cu privire la istoria orașului și la legăturile politice în care el se găsea cu statele grecești vecine, de pe coasta Mării Negre, sau cu statele din interiorul pământului. O inscripție din secolul al II-lea în. de Cr. ne spune că Histrienii au dat ajutor orașului Apollonia, situat la miază-zi pe coasta Traciei, într'un războiu cu populațiile din interior. Altele ne vorbesc de feliurile împrejurări prin care trece statul histrian până pe vremea Romanilor. Cea mai importantă dintre inscripțiile de aici, descoperită de Vasile Pârvan înainte de războiu, a adus lămuriri nebănuite privitoare la legăturile Histrienilor cu Romanii. Stăpânirea acestora coboară pe valea Dunării și pe vremea împăratului Tiberiu ajunge până la Marea Neagră. Inscripția noastră, care a fost săpată în anul 100 după Cr., cuprinde stabilirea hotarelor statului histrian și reînnoirea privilegiilor sale de către guvernatorul Moesiei de Jos de atunci. Tot deodată sunt reproduse pe piatră scri-

sorile guvernatorilor de mai nainte care reînvoiseră, fiecare la rândul lui, privilegiile acordate Histriei de către chiar împăratul Tiberiu, pe cât se pare. Astfel, timp de un secol, dela Tiberiu până la Traian, orașul se bucură de ocrotirea Romanilor stăpânitori. De altăparte, aceeași inscripție, arătând hotarele teritoriului Histriei, pomenește două râuri, „Turgiculus” și „Picusculus”, care poartă nume romane. Faptul acesta arată că, până pe vremea lui Traian, Romanii se așezaseră de multă vreme și în număr mare în vecinătatea orașului grec și izbutiseră să impună nume romane locurilor de pe acolo. O altă inscripție, care cuprinde lista bătrânilor, fruntași ai Histriei, de pe vremea împăratului Hadrian, ne face să înțelegem că și Grecii din vechea colonie milesiană începuseră să se romanizeze. Unii dintre ei poartă nume romane și cu toții au adoptat sărbătoarea numită „Rosalia”, „Rusaliile”, pe care o aduseseră noii stăpânitori ai Sciției Mici.

În sfârșit, o altă inscripție, tot atât de însemnată cași cea cu privilegiile Histriei, găsită în toamna anului 1929, ne face să întvedem într'un chip neașteptat istoria strămoșilor noștri Daco-Geți într'o vreme care ne era cu totul necunoscută. Il cunoașteam pe Dromichaites, dela începutul secolului al III-lea, și pe Burebista, care domnește pe la mijlocul secolului I-iu în. de Cr. Inscripția cea nouă, care datează de pe la anul 200 în. de Cr., ne vorbește despre un rege, necunoscut până acum, din

câmpia Munteniei care stăpânește orașele grecești de pe coasta Mării și le apără împotriva regelui trac din Balcani. În afară de aceasta, monumentul ne arată care era organizarea stăpânirii gete asupra Sciției Mici și împrejurările prin care trece Histria în această vreme. Golul care era între Dromichaites și Burebista se împlinește astfel prin ceea ce ne spune această importantă inscripție.

În rândurile de mai sus am enumerat pe scurt câteva din rezultatele săpăturilor dela Histria. Am văzut că pe baza obiectelor descoperit s'a luminat istoria vechei colonii milesiene pe o durată de treisprezece secole. Monumentele, dintre care unele sunt frumoase opere de artă, ne-au arătat strălucirea vieții grecești și romane a acestui oraș. Dar în același timp, s'au lămurit întregi capitole din istoria strămoșilor noștri Romani și Daco-Geți cari au venit în atingere aici la Dunărea de Jos. Astfel, istoria în general a tras foloase de pe urma acestor săpături, dar nu mai puțin și istoria neamului nostru, în începuturile lui, s'a îmbogățit cu o sumă de cunoștințe asupra unor vremuri care ne erau cu totul necunoscute. Nu trebuie însă să uităm că acest progres al științei în general și al istoriei naționale în special îl datorăm inițiativei fericite și sfortărilor marelui nostru învățat, Vasile Pârvan, pe care știința românească a avut durerea să-l piardă atât de timpuriu.

SCARLAT LAMBRINO

Vas funerar de lut ars în formă de statueta reprezentând o sirenă. Grecii din Asia au împrumutat acest simbol dela Egipteni în ochii cărora ei personifică sufletul celui mort. Vasul este de origine «rodo-milesiană» (secolul al VI-lea în. de Cr.).

2004